

Avguštin Malle

POSKUSI OBNOVITVE SLOVENSKEGA ŠOLSTVA NA KOROŠKEM V DVAJSETIH LETIH NAŠEGA STOLETJA

Referat na XVIII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Kranjska gora—Jesenice, 29. sept. — 2. okt. 1976

Neposredno po plebiscitu so se morale koroške in avstrijske oblasti ponovno ukvarjati s vprašanjem, ki je bilo za časa monarhije v ospredju slovenske politike na Koroškem. Sistem šolstva na Koroškem je pogosto zaposloval državni zbor monarhije. Koroške oblasti so v odgovorih na interpelacije slovenskih poslancev izoblikovale do najbolj popolne mere teze, ki večinoma še danes veljajo za slovenstvo na Koroškem.

Izid plebiscita ni totalno ohromil aktivnost koroških Slovencev. Vendar so koroške oblasti podvzele vse, da bi čimprej prevzgojile tiste plasti Slovencev na Koroškem, ki so se še potegovala za svoje pravice. Pri tem so perfekcionirale sistem nastopanja proti koroškim Slovencem in izrabile vse možne oblike izigravanja prebivalstva in zavlačevanja prošenj s strani koroških Slovencev.

Ob poskusih obnove slovenskega šolstva na Koroškem v dvajsetih letih našega stoletja se hočem omejiti na en sam primer.¹ Konkretno hočem orisati poskus obnove tistega dela slovenskega šolstva, ki ga pojmuje pod šentjakobsko javno dvojezično osnovno šolo in privatno osnovno šolo ciril-metodovega društva v Šentpetru pri Velikovcu ter na selsko šolo. Neka mreža slovenskega šolstva na Koroškem ni obstajala nikdar.

Pravno so se koroški Slovenci opirali pri svojih zahtevah po prvi svetovni vojni predvsem na člen 67 in člen 68 senžermenske pogodbe. Člen 67 vsebuje predvsem pravice nekvalificiranih manjšin, medtem ko člen 68 govori o kvalificiranih in v tej zvezi o sorazmerno znatnem številu pripadnikov neke manjšine. Na člen 67 se je 8. novembra 1920 — torej mesec po plebiscitu — sklicevalo Slovensko šolsko društvo v Celovcu s sedežem v Ločah ob zahtevi po obnovitvi šol v Šentrupertu pri Velikovcu in Šentjakobu v Rožu. Slovensko šolsko društvo je 14. novembra 1920 z dopisom št. 72 zaprosilo deželni šolski svet za dovoljenje ponovne otvoritve privatne slovenske osnovne šole v Šentrupertu, v dopisu št. 77 z dne 25. novembra 1920 pa za dovoljenje otvoritve privatne slovenske osnovne šole v Šentjakobu. Društvo je računalo s štiri-razrednimi šolami. Predstavniki društva se je kmalu za tem zavzel pri predsedniku deželnega šolskega sveta Bendi za odprtje šol, drugo urgenco je Slovensko šolsko društvo podvzelo 4. februarja 1921, ne da bi se na to stvari premaknile. Šele na jesen 1921 je deželni šolski svet podvzel prve korake. Z

¹ Razprava je napisana na podlagi gradiva Splošnega upravnega arhiva na Dunaju (Allgemeines Verwaltungsarchiv — AVA) fonda Zveznega ministrstva za pouk (deloma Zveznega ministrstva za pouk — urad za pouk) — 18a Kärnten in gre.

zavlačevanjem prošnje je dosegel, da je minulo že polovica šolskega leta, ki se je za podeželske občine začejalo z Veliko nočjo, za mestne občine pa s 1. oktobrom.

Na osnovi sklepa 28. oktobra 1921 je deželni šolski svet izdal beljaškemu okrajnemu šolskemu svetu odlok, v katerem sporoča ustanovitev štirirazredne javne osnovne šole s slovenskim učnim jezikom in se izreka proti privatni šoli. S tem naj bi se ugodilo prošnji dela prebivalstva šolskega okoliša Šentjakob. V skladu s členom 68 senžermenske pogodbe naj bi se na šoli poučevala nemščina kot obvezni predmet. Otvoritev prvega razreda šole je bila napovedana za Veliko noč 1922, ostali razredi naj bi letno sledili. Iz »važnih pedagoških ozirrov« je poveril deželni šolski svet vodstvo šole direktorju šentjakobske utrakvistične šole. Okrajni šolski svet je dobil nalogo, da izposluje pri Slovenskem šolskem društvu potrebne prostore v šolskem poslopju v Šentpetru. Tako beljaški šolski svet kot šentjakobski krajevni šolski svet naj bi zavzela do nameravane ustanovitve svoje stališče. Dopis iste vsebine je sprejela deželna vlada, ki je bila naprošena, da sporoči svoje mnenje ter vodstvo Slovenskega šolskega društva.

Prav gotovo je zanimivo, da odločitev o ustanovitvi javne osnovne šole v Šentjakobu ni padla na seji deželnega šolskega sveta kot pristojnemu forumu, temveč je do nje prišlo po »dolgotrajnih pogajanjih na osnovi sporazuma v deželnem zboru zastopanih strank«.

Na odločitev deželnega šolskega sveta je takoj reagiralo Slovensko šolsko društvo in sporočilo, da predmeten odlok ne smatra kot odgovor na svojo prošnjo po privatni šoli in da je že uvedlo odgovarjajoče korake na mednarodni ravni.

Šentjakobski šolski svet je zasedal 3. decembra 1921 in se je izrekel proti slovenski privatni šoli, s katero bi bila »iredenti odprta vrata«. Tako stanje pa da je treba na vsak način preprečiti. V ostalem se je izrekel za skupno vodstvo obeh šol in predlagal kot najboljšo rešitev velikodušno izgradnjo utrakvistične šole, brez delitve, s priključitvijo glavne šole.

Stališče beljaškega okrajnega šolskega sveta je bilo kratko in jasno: »Okrajni šolski svet je iz razlogov nacionalnega miru in iz gospodarskih razlogov proti ustanovitvi slovenske ljudske šole in sicer vseeno ali javne ali privatne. Ne more prevzeti odgovornosti za dogodke, ki bi s tem lahko bili povzročeni. Podčrtati je treba, da okrajnemu šolskemu svetu niso bile predložene nobene pritožbe o trenutnih šolskih razmerah.«

Deželna vlada je praktično formalno privolila 14. decembra 1921 sklepu v deželnem zboru zastopanih strank. Šentjakobska slovenska javna ljudska šola s tem še ni bila ustanovljena.

Začetka januarja 1922 je Slovensko šolsko društvo dejansko internacionaliziralo problematiko šolstva na Koroškem s pritožbo na Društvo narodov. V pritožbi je orisalo svoja prizadevanja za ustanovitev privatnih ljudskih šol na osnovi člena 67 in poudarilo, da je osnovna jezikovna baza utrakvistične šole nemščina in ne materinski jezik, ki se ga otroci sploh ne naučijo, ker se v njem niti ne poučuje na prvih šolskih stopnjah. Prosilo je Društvo narodov, da zastavi svoj vpliv pri vladi republike Avstrije, da bi le-ta dovolila ustanovitev privatnih šol.

Deželni šolski svet se je 27. januarja 1922 ponovno ukvarjal s šentjakobsko šolo in njeno ustanovitev potrdil s ponovnim sklepom. Prvotni sklep o

ustanovitvi javne slovenske ljudske šole je modificiral na način, da se je rodila le nova utrakvistična šola. To potrjuje tudi sklep v deželnem zboru zastopanih strank, ki govore o tem, da je na slovenski javni šoli v Šentjakobu slovenščina učni jezik le v prvem in drugem razredu.

Se več pove o jezikovnem značaju te šole nadrobno navodilo o uporabi obeh deželnih jezikov: »1. Veronauk se poučuje v vseh razredih v slovenščini. 2. V I. šolskem letu se uči branje slovenskih tekstov, v drugem šolskem letu branje nemških tekstov; oboje se na naslednjih stopnjah nadaljuje. 3. Tako slovenski kot nemški jezikovni pouk se prične z vsemi svojimi vejami (slovnica, pravopis in sestavek) v tretjem šolskem letu in se nadaljuje na naslednjih stopnjah. 4. Nazorni pouk v I. in II. šolskem letu, osnovni pouk iz domovinoznanstva in prirodoznanstva se poslužuje enakomerno slovenščine in nemščine. 5. Prirodopis in prirodoslovje, ki pričneta v III. šolskem letu, se poučujeta v slovenščini. 6. Pouk geografije in zgodovine se poslužuje nemščine. 7. Računanje se poučuje v vseh razredih v nemščini. 8. Risanje se poučuje v slovenščini. 9. Poje se v I. in II. šolskem letu v slovenščini, od III. šolskega leta se pojejo v enakem razmerju slovenske in nemške pesmi. 10. Pri telovadbi se dajejo pojasnila v slovenščini, ukazi v nemščini. 11. Učiteljica deklinskih ročnih del se poslužuje enakomerno slovenskega in nemškega učnega jezika.«

Za ravnatelja šole je bil ponovno določen ravnatelj tamkajšnje utrakvistične šole. Krajevni šolski svet je dobil nalogo, da preskrbi primerne prostore za nov tip šole. Nalogo je rešil tako, da je še bolj potrdil njen utrakvistični ustroj. Prvi razred javne slovenske ljudske šole je od Velike noči 1922 naprej delil isto učilnico z razredom utrakvistične ljudske šole.

Za situacijo šolstva na Koroškem se je očitno zanimala tudi država SHS. Samo tako je mogoče razumeti dopis koroške deželne vlade zveznemu ministru za zunanje zadeve glede pomanjkanja slovenskih šol na Koroškem. Deželna vlada je sestavila za avstrijskega odpravnika poslov v Beogradu osnovno informacijo o razmerah šolstva na Koroškem in mu jo po službeni poti posredovala. Informacija je v toliko zanimiva, ker zajema seznam utrakvističnih šol na Koroškem, stanje »slovenskega« šolstva pred in po vojni in ker je razdeljena na dva dela. Podatke o utrakvističnem šolstvu naj bi odpravnik poslov po svojem premisleku posredoval pristojnim organom v Beogradu. Definicija utrakvistične šole je zelo preprosta: ker se uporabljata dva učna jezika, nosijo tako urejene šole naziv »utrakvistične«. Sicer pa da šolski sistem odgovarja željam koroških Slovencev, ki iz gospodarskih razlogov polagajo na znanje nemščine veliko važnost. Poskrbljeno pa da je tudi za učitelje. Drugi del dopisa je izrazito politične vsebine. V zaupno informacijo je rečeno, da del koroških Slovencev, ki še danes gravitira v Ljubljano in ki je z Ljubljano v stalnem stiku in pod njenim vplivom, z vso energijo zasleduje dovoljenje za otvoritev slovenskih privatnih šol. Deželna vlada pravi, da se hoče na eni strani s privatnimi šolami ustvariti delovna mesta za učitelje, ki so se za časa plebiscita fanatično potegovali za Slovence in ki jih ni bilo možno več sprejeti v deželno službo, na drugi strani bi se s temi šolami osnovala središča, iz katerih bi izhajala jugoslovanska, protidržavna propaganda. Govora je še o potrebi »posebno previdne politike v vseh nacionalnih zadevah« in o tem, da je treba podvzeti vse, da ne bi prišlo do ponovnega nacionalnega boja; ugoditev prošnjam protidržavno nastrojeni grupi Slovencev pa »mora

privesti do najtežjih motenj javnega miru in reda«. Obisk zveznega kanclerja Seipla v Beogradu je bil znan in deželna vlada je prosila, da kancler pri morebitnih dogovorih z vlado države SHS teh okoliščin ne bi pustil izpred oči. Izrecno je v dopisu poudarjeno, da živijo Slovenci na Koroškem v strnjeni masi v šolskih okrajih Smohor, Beljak, Celovec-dežela in Velikovec.

31. marca 1922 je zvezno ministrstvo za zunanje zadeve posredovalo ministrstvu za notranje zadeve in prosveto kopijo pritožbe Slovenskega šolskega društva in prosilo, da v soglasju s koroško deželno vlado predlaga osnutek pismenega odgovora. Kar zadeva formalno stran pritožbe, napoveduje iste ukrepe kot v primeru pritožbe češko-slovaškega narodnega sveta na Dunaju. V stvarnem oziru je pritožba »brez dvoma upravičena«, ker koroška deželna vlada ustanavljanje slovenskih privatnih šol dejansko ne dovoljuje, ugotavlja zunanje ministrstvo. Ministrstvo za notranje zadeve in prosveto je prosilo koroškega deželnega glavarja takoj za potrebne podatke za pismeni odgovor in obenem opozorilo na službeno navodilo k izvedbi določil senžermenske državne pogodbe s področja šolstva.

Odgovor koroške deželne vlade vsebuje vse elemente uradne manjšinske politike. Prvi ugovor deželne vlade na slovensko pritožbo, ki jo je podpisal za šolsko društvo župnik Ogris, je stvaren. Pravi, da je bila edina slovenska privatna šola pred vojno šentruperška pri Velikovcu in da je bila slovenska ljudska šola v Šentjakobu javna, se pravi šola, čigar stvarne in personalne potrebe so krili po zakonu določeni javni faktorji, čigar učiteljstvo je torej nastavljal deželni šolski svet. Člen 67 senžermenske pogodbe daje nacionalnim manjšinam le »isto pravico« nikakor pa ne »posebnih pravic« je menila deželna vlada in pri tem zamolčala bistvo člena 67 in dejansko situacijo na Koroškem na področju privatnega šolstva. S vzpostavitvijo prejšnjega stanja šole v Šentjakobu, ki je bila kot vemo le navidezna in šele v povojih in z napovedjo, da s 1. oktobrom 1922 s sigurnostjo misli ustanoviti javno ljudsko šolo s slovenskim učnim jezikom šentjakerskega tipa v Velikovcu, je deželna vlada mislila izpolniti člen 67. Ob vsem tem je pripomnila, da lojaliteta nasproti slovenski manjšini dežele finančno obremenjuje in da je faktično izpolnila zahtevo člena 67 do skrajne mere, obenem pa da je ugodila slovenski manjšini do stopnje, ki je njeni zastopniki sploh niso zahtevali. Deželna vlada pravi, da ni upoštevala pri teh ukrepih volje večine slovenskega prebivalstva, ki se v ostrem nasprotju z majhnim šovinističnim delom koroških Slovencev, ki jih zastopa Slovensko šolsko društvo, popolnoma strinja z obneseno obliko utrakvistične šole. Z obnovitvijo javne slovenske ljudske šole v Šentjakobu je ugodeno tudi členu 68 senžermenske državne pogodbe, meni deželna vlada in pristavi, da so tako slovensko privatno šolo v Šentrupertu kot slovensko javno šolo v Šentjakobu obiskovali otroci iz bližnje in daljne okolice, da celo iz slovenske Spodnje Štajerske in s Kranjskega. Ob upoštevanju okolice pa da dosega slovensko prebivalstvo tisto znatno število, ki ga zahteva 68. člen. Še enkrat poudari, da večina koroških Slovencev daje prednost utrakvistični šoli, kjer se njihovi otroci naučijo nemščine.

Čeprav je obstojala le ena slovenska javna ljudska šola na Koroškem, druge so bile tudi formalno utrakvistične, poročilo deželne vlade kar naenkrat govori v množini.

Še naprej hoče deželna vlada skrbeti za to, da bo v javnih slovenskih šolah zasiguran pouk slovenščine za slovenske otroke in pristavi, da se bo to

zgodilo, čeprav je za slovenske otroke na Koroškem to »skoraj povsem nov jezik«. Z ustanovitvijo dveh javnih slovenskih šol je želela deželna vlada odstraniti jugoslovanske tendence, ki da so merile na to, vplivati na koroško šolsko vprašanje. Pojavi se tudi ugotovitev beljaškega okrajnega šolskega sveta, češ da je neovrgljivo ugotovljeno, da so slovenske privatne ljudske šole predvidene za središča enostranske vzgoje z nelojalnimi nameni. Imenovano učiteljstvo dolži, da njim izročeno mladino ne bodo vzgajali v državi zvestem duhu. Večina oseb, ki je zainteresirana na slovenskih privatnih šolah, stoji blizu takim stremljenjem in ni želeli in ni priporočljivo, da bi se odpovedali javnemu nadzorstvu nad ustanovo, kot je ravno šola v imenovanih področjih, pravi deželna vlada, ki jo tudi skrbi, da Slovenskemu šolskemu društvu ne bi enkrat zmanjkalo denarja za vzdrževanje šol. S tem pa uspeh šol ne bi bil več zagotovljen. Ker nosi deželni šolski svet odgovornost za celotno šolstvo dežele, je prehitel imenovano možnost v polni zavesti svoje odgovornosti s tem, da je ustanovil javni slovenski šoli, je rečeno. Ponovo prikaže utrakvistične šole kot tiste, ki jih želi večina slovenskega prebivalstva, povsem slovenske šole pa da zahteva le majhen odstotek slovenske manjšine. To pa je po mnenju deželne vlade tistih 13,5 odstotkov izmed 65.000 Slovencev, ki je volilo pri državno-zborskih in deželnozbornih volitvah 19. 6. 1921 slovensko gospodarsko listo. Vsi drugi Slovenci pa da se strinjajo z utrakvističnim šolstvom. Z ugoditvijo zahteve nacionalnih Slovencev po privatnih slovenskih ljudskih šolah bi deželni šolski svet zbudil odločen odpor velike večine slovenskega prebivalstva in spravil nacionalni mir v deželi v nevarnost.

Ob stališčih deželnega šolskega sveta do teženj koroških Slovencev na šolskem področju moramo upoštevati seveda izsledke dr. Hannsa Haasa, ki jih je objavil v decembrski številki revije »Neues Forum« (1976). Izrečno poudarja nemško nacionalno nastrojenost tega urada ter ogromne večine koroškega učiteljstva.

Na informacijo koroške deželne vlade se opira v glavnem dopis ministrstva za notranje zadeve in prosveto na ministrstvo za zunanje zadeve z dne 24. aprila 1922. V dunajskem uradu so nekoliko točneje opredelili pojem kvalificirane in nekvalificirane manjšine glede na člena 67 in 68 in bolj poudarili potrebo znanja nemščine za Slovence zaradi gospodarske situacije. Sicer pa je ministrstvo priporočalo, da se generalni sekretariat Društva narodov informira o situaciji šolstva na Koroškem v smislu koroškega poročila. Poleg tega je koroška deželna vlada poslala ministrstvu za notranje zadeve in prosveto 5. maja prepis dopisa, ki ga je bila 4. marca 1922 poslala zunanjemu ministrstvu v informacijo avstrijskemu odpravniku poslov v Beogradu. Ministrstvo za notranje zadeve in prosveto pa je bilo že prej v posesti imenovanega dopisa in ga je upoštevalo pri sestavi svojega stališča k pritožbi Slovenskega šolskega društva. Odtod so vzeti tudi odstavki o nezanesljivosti učiteljstva, ki je bilo predvideno za privatni slovenski ljudski šoli ter odstavek o zatiranju nemškega šolstva v državi SHS. Istega dne je koroška deželna vlada obvestila zunanje ministrstvo o svojem stališču k pritožbi Slovenskega šolskega društva.

Avstrijski pismeni odgovor na pritožbo Slovenskega šolskega društva je došel v Ženevo okoli 3. maja 1922 in bil razdeljen članom Društva narodov obenem s pritožbo. Tu so pritožbo morali tudi obravnavati, kajti generalni sekretariat je preko avstrijskega zastopnika zahteval dodatna pojasnila o zakonodaji na področju privatnega šolstva v Avstriji in o administrativnih

ukrepih na Koroškem. Avstrijski zastopnik je sporočil 8. avgusta 1922 na Dunaj, da pritožbo obravnava poseben komite in da obstojajo dobri izgledi, da bo komite izrekel, da ni nobenega vzroka, da bi se še naprej ukvarjal s predloženo pritožbo. Zunanje ministrstvo je zaprosilo 18. avgusta 1922 ministrstvo za notranje zadeve in prosveto, da tako hitro kot mogoče poskrbi zahtevan material. Ministrstvo za notranje zadeve in prosveto je 11. septembra 1922 s svoje strani pozvalo koroško deželno vlado za posredovanje zaželenih administrativnih ukrepov glede prošelj Slovenskega šolskega društva za dovoljenje otvoritve privatnih slovenskih ljudskih šol kot tudi glede ustanovitve javnih šol v Šentjakobu v Rožu in v Šentpetru pri Velikovcu. Poleg tega je ministrstvo želelo protokole zasedanj deželnega šolskega sveta in informacijo o trenutnem stanju slovenskega šolstva na Koroškem.

Medtem ko je šola v Šentjakobu vsaj na papirju že obstojala, je ustanovitev podobne šole za Šentrupert deželni šolski svet šele napovedoval, čeprav je odločitev padla, kot je iz povedanega znano, po dolgih pogajanjih na osnovi sporazuma v deželnem zboru zastopanih strank. Šele na seji 9. septembra 1922 je deželni šolski svet formalno sklepal o šentrupertski šoli in svoj sklep 14. septembra 1922 sporočil okrajnemu šolskemu svetu v Velikovcu; v Velikovcu (ne v Šentrupertu) naj bi se ustanovila »javna mešana ljudska šola s slovenskim učnim jezikom«, čigar prvi razred naj bi se formiral 1. oktobra 1922. Odlok o ustanovitvi je skoraj enak kot v Šentjakobskem primeru. Z razliko od Šentjakoba v Velikovcu ni obstajala utrakvistična šola, tako da je za ravnatelja šole bil postavljen »iz važnih pedagoških ozirov« vodja javne nemške ljudske šole. Vsi trije činitelji — deželna vlada, okrajni in krajevni šolski svet so bili vprašani za mnenje. Deželna vlada je takoj privolila. Medtem ko je deželni šolski svet šele podvzemal konkretne administrativne korake, ki jih je želel imeti generalni sekretariat Društva narodov in je zunanje ministrstvo že pritiskalo na ministrstvo za notranje zadeve in prosveto, to pa rotilo deželno vlado, da čimprej izroči potrebne informacije glede administrativnih ukrepov, se na Koroškem ni tako mudilo. Šele s poročilom okrajnega šolskega sveta z dne 21. oktobra 1922 je deželni šolski svet zvedel za polom svoje na novo ustanovljene šole v Velikovcu. V prvi razred mešane ljudske šole s slovenskim učnim jezikom se ni prijavil nihče, ker je zunanje ministrstvo verjetno že sporočilo vest o ustanovitvi javne slovenske ljudske šole v Velikovcu v Ženevo, se je deželni šolski svet moral nadvse potruditi, da je do realizacije njegove zamisli po dolgih prizadevanjih le prišlo. 9. oktobra 1922 je generalni sekretariat Društva narodov urgiral zahtevani material, nakar je zunanje ministrstvo pozvalo 25. oktobra 1922 ministrstvo za notranje zadeve in prosveto, da pošlje material »z vso le nekako možno naglico«, to pa je 13. novembra 1922 zahtevalo isto s strani koroške deželne vlade. Tu pa so imeli druge skrbi: kako spraviti na noge velikovško šolo? Krajevni šolski svet naj bi na osnovi odloka z dne 8. novembra 1922 na primeren način poizvedel, koliko šoloobveznih otrok od II. do VIII. letnika velikovškega šolskega okoliša bi obiskalo javno ljudsko šolo s slovenskim učnim jezikom v Velikovcu. Ministrstvo za notranje zadeve in prosveto je 23. novembra 1922 s telegramom ponovno želelo zahtevan material.

Slovensko šolsko društvo je dobilo preko generalnega sekretariata Društva narodov avstrijski odgovor na svojo pritožbo glede slovenskih privatnih šol. V avstrijskem odgovoru je bilo povedano, da je v Šentjakobu vzpostavljeno stanje izpred vojne in da z ustanovitvijo javne ljudske šole s slovenskim učnim

jezikom v Velikovcu potreba po ponovni otvoritvi šole v Šentrupertu ne obstoja več. Z ustanovitvijo dveh ljudskih šol v Šentjakobu in Velikovcu da je ugodeno željam tistih delov prebivalstva, ki ga zastopa Slovensko šolsko društvo. S tem pa da so izpolnjena tudi določila senžermenske državne pogodbe. Na to avstrijsko stališče je Slovensko šolsko društvo odgovorilo 16. novembra 1922 deželni vladi in povedalo, da odgovor Avstrije ne smatra kot odgovor na svojo pritožbo. Z ustanovitvijo javnih ljudskih šol, za kar je avstrijska vlada zadolžena itak po členu 68, se ne more nadomestiti s členom 67 zajamčena pravica do privatnih šol, meni Slovensko šolsko društvo. Če bi bila situacija resnično taka, kot jo prikazuje Avstrija, pravi SŠD, bi bilo ugodno šele dvema občinama. Tako pa niti ni vzpostavljeno prejšnje stanje šentjakobske šole niti ni ustanovljena šola v Velikovcu. Zato SŠD prosi deželni šolski svet za sledeča pojasnila: »1. Kdaj misli vzpostaviti deželni šolski svet na šoli v Šentjakobu prejšnje stanje in kdaj misli šolo v Velikovcu dejansko odpreti? 2. Kateri vidiki so bili pri ustanovitvi javnih slovenskih ljudskih šol v Šentjakobu in Velikovcu merodajni? 3. Misli ustanoviti deželni šolski svet po istih principih tudi v drugih občinah manjšinske šole? 4. Kje in kdaj?«

K temu pripominja deželni šolski svet v odgovoru na prosvetno ministrstvo, da je šola v Šentjakobu ustanovljena, da se za velikovško do sedaj ni nihče prijavil in da bodo dopis Slovenskega šolskega društva obravnavali na seji deželnega šolskega sveta 9. decembra 1922. Glede privatnih ljudskih šol pa meni, »da se naj z ozirom na potrebno enotnost v vzgoji in v pouku šoloobvezne mladine ustanovitev privatnih ljudskih šol ne dovoli več«. Po tem principu da ravnajo tudi v državi SHS in na Poljskem, kjer so zaprli vse privatne ljudske šole in so dovoljene le privatne srednje šole.

Bolj točna je slika v zvezi z ustanovitvijo velikovške šole, ki izhaja iz poročila deželnega šolskega sveta dunajski nadrejeni instanci. Zvemo, da je krajevni šolski svet razpravljal o odloku o ustanovitvi javne ljudske šole s slovenskim učnim jezikom in sklenil, da »v principu ne napravi nobenega ugovora proti ustanovitvi take šole«. Pri vpisovanju šoloobveznih otrok 7., 8. in 9. oktobra je krajevni šolski svet obvestil vse stranke o ustanovitvi ljudske šole s slovenskim učnim jezikom in jih vprašal, ali hočejo prijaviti otroke za to šolo, kar pa nobena stranka ni storila. Predsednik krajevnega šolskega sveta je obiskal vseh 10 razredov in v nemščini in slovenščini obvestil otroke o novem tipu šole. 15. oktobra naj bi starši prijavili otroke za javno ljudsko šolo s slovenskim učnim jezikom. Prijavil se ni nihče. Enako negativno je bilo to povpraševanje 22. novembra 1922.

Deželni šolski svet je 9. decembra 1922 sklenil, da se ustanovi šola, ki pa naj bi jo obiskovali tudi šoloobvezni otroci iz sosednjih šolskih okolišev, kot je to bil primer pri šentrupertski slovenski privatni šoli, katero naj bi nadomestila javna ljudska šola. S poukom naj bi se pričelo ob Veliki noči 1923, število razredov bi se ravnalo po številu prijavljenih. Istočasno naj bi okrajni šolski svet vzel v presojo uvedbo slovenščine kot prostega predmeta na fantovski in dekliški ljudski šoli v Velikovcu od 3. letnika dalje. O tem je deželni šolski svet obvestil zunanje ministrstvo, ministrstvo za notranje zadeve in prosveto ter Slovensko šolsko društvo. Glede prej navedenih vprašanj je še namistrstvo osporavalo dejstvo, da je bilo v poročilu Društvu narodov aprila vedel, da je šola v Šentjakobu ustanovljena ob upoštevanju prvega odstavka člana 68 in da bo od primera do primera sklepal o novih prošnjah. Obenem pa

je dal Slovenskemu šolskemu društvu vedeti, da po zakonu sploh nima pravice do pritožbe (razsodba upravnega sodišča z dne 13. februarja 1989, šte. 542).

Ministrstvo za notranje zadeve in prosveto se s pojasnili deželnega šolskega sveta glede šolskih razmer na Koroškem ni strinjalo, kar je sporočilo 7. decembra 1922 na Koroško ter zahtevalo nadaljnja objasnila. Predvsem je 1922 govora o šolah s slovenskim učnim jezikom; v Šentjakobu pa je bila po mnenju ministrstva ustanovljena de facto utrakvistična šola in ni jasno, kakšen pomen ima ta šola v jezikovnem oziru poleg že obstoječe utrakvistične šole in kako je s to drugo šolo bolje ugodeno zahtevam člena 68 mirovne pogodbe kot z že obstoječo. Kot »povsem nevzdržno« označuje ministrstvo stališče deželne vlade glede privatnih šol. »Ustanovitev in vzdrževanje privatnih šol je z državnim temeljnim zakonom zajamčena pravica in v špecialnem primeru člena 67 mirovne pogodbe manjšinam izrecno priznana. Ta pravica pristojna seveda tembolj kvalificiranim manjšinam člena 68 pogodbe.« Ministrstvo je ukazalo deželnemu šolskemu svetu, da prošnje Slovenskega šolskega društva vzame v pretres in pri tem upošteva zakonita določila glede privatnih šol. Indirektno zahteva tudi revizijo jezikovne ureditve obeh javnih slovenskih ljudskih šol. »S tem dejanskim položajem generalni sekretariat Društva narodov ni mogoče seznaniti, ker bi morali računati s tem, da pravdo pred Društvom narodov izgubimo«, pravi ministrstvo za notranje zadeve in prosveto ter predlaga zunanjemu ministrstvu, da v Ženevo sporoči, da tozadevna pogajanja s koroškimi šolskimi oblastmi še tečejo in da se bo o rezultatih le-teh poročalo po končanih pogajanjih. Ponovno izraža »težke pomisleke« zaradi ravnanja koroških šolskih oblastmi v zadevi privatnih slovenskih šol ter opozarja na kvarne posledice, ki jih utegne imeti to ravnanje.

Temeljnemu navodilu ministrstva, da naj obravnava prošnje Slovenskega šolskega društva, se je deželni šolski svet s poceni izgovorom uprl. 17. januarja 1923 je žandarmerija zaprla člane odbora Slovenskega šolskega društva Antona Gastla iz Šentštefana in ga obdolžila veleizdaje zaradi širjenja letaka naslednje vsebine: »Bratje! Z največjim sočutjem zremo neenak boj, katerega bijete z našim zakletim sovražnikom. Čast vam, mučeniki! Vztrajajte in zapupajte! Mi, ki smo svobodni, se pripravljamo. Tudi za vas pride osvobojenje — dan vstajenja in veselja. Ta dan pa bode za one, kateri so odpadli, dan sodbe in groze, v kolikor jih že poprej ne doleti naše maščevanje. Novo leto 1923.« Deželni šolski svet je 26. januarja 1923 pod predsedstvom deželnega glavarja Grögerja sprejel soglasno brez debate predlog, da ne bo obravnaval prošnje za dovoljenje otvoritve slovenske privatne ljudske šole v Šentrupertu dokler bo član odbora društva zaradi veleizdaje v preiskovalnem zaporu. Sklep je sporočil 29. januarja 1923 zunanjemu ministrstvu ter ministrstvu za notranje zadeve in prosveto. V istem dopisu ponovno obrazloži sistem utrakvističnega šolstva, posebej še njene jezikovne ureditve. »Torej je tako imenovana utrakvistična ljudska šola Koroške ljudska šola - z deloma slovenskim, deloma nemškimi učnim jezikom na spodnji in srednji stopnji in z izključno nemškimi učnim jezikom na višji stopnji. Slovenščina je pomožni jezik, ki se po potrebi uporablja, pravi učni jezik je nemščina. Za izključno nego slovenščine so na srednji in višji stopnji namenjene tri tedenske ure. Vendar je tu slovenščina prosti predmet.« Jezikovno ureditev javne slovenske šole v Šentjakobu zagovarja s svojim sklepom z dne 30. marca 1917 in s prošnjo slovenskega nacionalnega krajevnega šolskega odbora z dne 8. avgusta 1916, v kateri

je le-ta prosil, da se nemščina ne bi poučevala le kot predmet, temveč da bi se poučevalo v vseh predmetih v slovenščini in nemščini. Deželni šolski svet se je pozno spomnil prošnje krajevnega šolskega sveta, kjer so imeli tedaj zavedni Slovenci menda večino, nazadnje pa je odkrito priznal »popolnoma utrakvistično ureditev slovenske ljudske šole v Šentjakobu« in povedal, da utrakvistična šola, »to je ljudska šola z nemškim učnim jezikom in s slovenščino kot pomožnim jezikom odgovarja željam Nemcem prijaznih Slovencev, ki tvorijo pretežno večino slovenskega prebivalstva dežele«.

Obisk zveznega kanclerja Seipla v Beogradu je povzročil na Koroškem zaskrbljenost. Deželna vlada je prosila, da bi pristojna dunajska mesta pred ukrepi glede slovenskega šolstva na Koroškem iskala soglasje s Koroško. Po obisku v Beogradu je kancler Seipel na zaupni seji informiral člane deželne vlade in visoke uradnike o beograjskih pogovorih.

16. marca 1923 je deželni šolski svet zopet potrdil ustanovitev javne slovenske ljudske šole v Velikovcu in uvedbo slovenščine kot prostega predmeta na obstoječi nemški šoli. Šolski okoliš javne slovenske ljudske šole je razširil na sledeče okoliše: Vovbre, Šentpeter, Kazaze, Dobrla vas, Škocijan, Tinje in Šmarjeta. S poukom naj bi pričeli ob Veliki noči 1923.

Deželni šolski svet je 23. marca 1923 ponovno potrdil svoje gledanje glede Gastlovega primera. Šele po zaključku sodnijske preiskave je bil pripravljen, da razpravlja o prošnji za privatno šolo v Šentrupertu. Verjetno pa so bile preiskave pred zaključkom, kajti deželni šolski svet je prosil ministrstvo za pooblastilo, da bi smel § 105, odstavek 1 šolskega učnega reda uporabiti tudi nasproti privatnim šolam, kar ne bi pomenilo nič drugega, kot to, da bi določeval ravnatelja in nastavljal učiteljstvo ter jih nadziral.

Celovski konzul kraljevine SHS Protić je 26. marca 1923 predal deželnemu glavarju aide memoire. Konzul opozarja na dane obljube pred sekretariatom Društva narodov. Določena sprememba je odločitev Slovenskega šolskega društva, da stavi na razpolago za javni slovenski ljudski šoli svoji poslopji v Šentpetru in Šentrupertu pod pogojem, da prevzamejo pouk slovenske šolske sestre in se določi za ravnatelja po avstrijskih zakonih slovenski učitelj. V isti noti vprašuje konzul za vzroke, zakaj se ne obravnava prošnja šolskega okoliša Sele za slovensko šolo.

Za korakom konzula in odločitvijo Slovenskega šolskega društva je videl koroški deželni šolski svet neke dogovore med Dunajem in Beogradom ter prosil za tozadevna pojasnila.

Zvezni kancler Seipel je 28. aprila 1923 na že imenovani zaupni seji koroške deželne vlade obogatil stare teze koroške uradne politike do slovenske manjšine z novo potezo. Poročal je o svojem obisku v Beogradu in rekel, da je splošen vtis, da beograjska vlada (kot tudi njen dunajski poslanik Popović) ne podpira šovinističnih teženj Slovencev in išče le material, da bi v parlamentu Slovencev mogla nekaj odgovoriti, ne da bi sama stavljala velikih zahtev. Sogovornik Ninčić da je zahteval otvoritev le dveh šol. Na seji je vodja deželnega šolskega sveta referiral o stanju slovenskih ljudskih šol na Koroškem. Povedal je, da v Selah misli šolski svet uvesti šolo globaškega tipa. Šele od tretjega letnika naprej bi pri taki ureditvi uporabljali tudi nemški učni jezik; vedel je povedati, da se je s tako ureditvijo strinjal tudi zastopnik Slovenskega šolskega društva. Glede šentruperske šole je izjavil, da se je ob priložnosti tretjega vpisa prijavilo iz 7 šolskih okolišev le 5 učencev. Napo-

vedal je nov razpis. Deželni svetnik dr. Zeinitzer je na seji zastopal mnenje, da imajo Slovenci vzrok za pritožbo, ker se jim je odvzelo privatno šolo v Šentrupertu, na kar je Benda odvrnil, da sta se pri njemu zglasila v zastopstvu Slovenskega šolskega društva deželni poslanec in odbornik društva ter izjavila, da prošnja za dovoljenje slovenske privatne šole v Šentrupertu »ni aktualna«. Govornik je menil, da ni potrebnega denarja za šolo. S tem pa da so rešena vsa šolska vprašanja na način, da ni nobenega utemeljenega vzroka za pritožbo. »Zvezni kancler Seipel vzame to na znanje in izjavi, da je razumljivo, da se da prednost javnim slovenskim šolam in ne privatnim,« je povedano v zapisniku.

Medtem je za velikovško šolo minil četrti brezuspešni vpis. Javil se ni nihče, čeprav so bila prizadevanja večja kot pri prvih treh. Pa tudi tisti šolarji, ki so se javili ob petem vpisu 2. in 3. maja niso prišli k pouku, čeprav je bila pripravljena učilnica in učna moč. Deželni šolski svet je 25. maja sklenil, da preloži sedež že tolikokrat napovedane šole iz Velikovca v Šentrupert v poslopje bivše slovenske privatne šole. Glede učiteljstva si je pridržal vse pravice, čeprav je želel, da šolo sovzdržuje tudi Slovensko šolsko društvo. Krajevni šolski svet pri Velikovcu je sklenil s Slovenskim šolskim društvom najemninsko pogodbo. Na svoji seji 22. junija je deželni šolski svet sklenil, da poveri provizorično vodstov šole v Šentrupertu tamkajšnjemu župniku in katehetu Avguštinu Križaju. V zadevi jezikovne ureditve je urad vztrajal pri svojem prvem sklepu. Ponovno je torej potrdil ustanovitev popolnoma utrakvistične šole in jo kot v šentjakobskem primeru imenoval za slovensko, kljub jasnim navodilom ministrstva za notranje zadeve in prosveto. Deželni šolski svet je napovedal otvoritev šole za 1. oktober 1923, imenoval za učitelja Gabrielo Mankoč ter Maksa Petutschniga, okrajnemu šolskemu svetu pa naročil, da zaključi pogajanja s Slovenskim šolskim društvom.

Otvoritev šole v Šentrupertu je naznanil okrajni šolski svet v Velikovcu, Šentrupertu, Trušnjah, Vovbrah, Šentpetru na Vašinjah, Dobrli vasi, Škocijanu in Šmarjeti. Slovensko šolsko društvo je v svojem šolskem posloplju pripravilo dve popolnoma opremljeni učilnici. 1. oktobra 1923 so se zbrali v Šentrupertu — oba učitelja, okrajni šolski nadzornik, predsednik krajevnega šolskega sveta, prov. ravnatelj župnik Avguštin Križaj ter predsednik Slovenskega šolskega društva dr. Anton Petek (verjetno Franc Petek), le šolarjev ni bilo. Dr. Petek je v imenu staršev prijavljenih otrok prosil, da bi se s poukom pričelo šele 2. novembra.

Deželni šolski svet je o razvoju takoj poročal na Dunaj in ukazal v prej imenovanih šolskih okoliših razglasiti, da se pouk na javni slovenski šoli v Velikovcu s sedežem v Šentrupertu prične s 1. novembrom. Prijavljeni otroci velikovškega šolskega okoliša pa naj bi do 1. novembra 1923 obiskali pouk na nemški ljudski šoli. Situacija pa se je do novembra še poslobšala. 3. novembra je prišlo k pouku le 6 otrok od 59 prijavljenih (na enem mestu je govora o le 29 prijavljenih, vendar je to neverjetno, ker bi ob tem številu ne odpirali dveh razredov). Vsi so bili otroci dninaric in dekel in ni bilo pričakovati, da bi od le-teh dobili prispevek za vzdrževanje šole. Prebivalstvo, pravi okrajni šolski svet, razmetavanja financ ne bi razumelo in bi se razburilo. Osnovali so en razred s tremi oddelki, učitelja Petutschniga pa dodelili drugi šoli. Okrajni šolski svet pa je tudi predlagal, da naj se šola zaradi premajhnega števila

šolarjev zapre. Poizvedel je tudi, ali svojčas prijavljeni otroci obiskujejo pouk v domačih šolah.

Ostane še šola občine Sele. V Selah je obstojala do 1898 dvorazredna utrakvistična šola, ki je bila nato deljena v enorazredno utrakvistično in enorazredno slovensko. Ta ureditev je trajala do Velike noči 1917, ko sta bili šoli združeni na osnovi sklepa občinskega predstojništva v dvorazredno utrakvistično šolo. Na osnovi člena 68 senžermenske državne pogodbe je krajevni šolski odbor Sele prosil 24. avgusta 1922 za uvedbo slovenskega učnega jezika v ljudski šoli. Isto zahtevo je izrekel občinski svet 22. junija 1923 na kar je deželni šolski svet na seji 27. julija odločil, da se na selski šoli od tretjega letnika naprej poučuje nemščina tri ure tedensko kot obvezen predmet v ostalem pa določil slovenščino kot učni jezik. Nova ureditev je pričela veljati s pričetkom zimskega semestra 1923/24. Nekateri prebivalci Sel so s prošnjami in delegacijami kmalu zahtevali »temeljitejšo nego« nemščine oziroma ponovno uvedbo utrakvistične šole. Za 29. marec 1924 je deželni šolski svet odredil povpraševanje staršev. Od 57 strank, ki se je povpraševanja udeležilo, se jih je izreklo 33 s 60 šoloobveznimi otroci za in 24 strank s 24 šoloobveznimi otroci proti obnovitvi prejšnjega stanja — to je utrakvistične šole. Deželni šolski svet je odredil, da je v prvih dveh šolskih letih slovenščina učni jezik, na kar se nadaljuje šolanje v smislu utrakvistične šole. Odredba je stopila v veljavo v šolskem letu 1924/25.

Prosvetno ministrstvo je 30. oktobra 1924 v dopisu na urad zveznega kanclerja — oddelek za zunanje zadeve zaključilo zadevo slovenskih privatnih in javnih šol ter obenem pritožbo Slovenskega šolskega društva. Slovencem sicer priznava pravico do privatnih šol, obenem pa pravi, da utrakvistična šola odgovarja zahtevam člena 68 senžermenske državne pogodbe. Priključuje se tudi mnenju koroške deželne vlade, da, kot se zdi, šovinistične zahteve Slovenskega šolskega društva resnično ne odgovarjajo željam večine koroških Slovencev in da niti ne najdejo podpore beograjske vlade, ki bi se zadovoljila z odprtjem dveh šol.

Ker je Slovensko šolsko društvo v gotovem smislu zadovoljeno, kar izhaja po mnenju ministrstva iz njegove pripravljenosti, da je stavilo poslopje v Šentrupertu na razpolago ter iz frekvence šentrupertske šole in rezultata povpraševanja sledi, da zahteve društva ne odgovarjajo želji večine koroških Slovencev, ker je deželni šolski svet izrazil pripravljenost, da vzame prošnja za privatne šole v pretres ker po izjavi Slovenskega šolskega društva prošnja za slovensko privatno šolo v Šentrupertu ni aktualna in ker slednjič tudi s strani Društva narodov v tej zadevi že dve leti ni bilo kaj slišati, ne vidi ministrstvo nobenega vzroka za kak ukrep in predaja celoten material uradu zveznega kanclerja — oddelku za zunanje zadeve v vednost.

Dopisovanje med uradi predstavlja seveda le eno stran problema. In vendar tudi priča o sistemu ravnanja s koroškimi Slovenci. Iz šentrupertskega oziroma velikovškega primera pa se jasno kaže socialno zatiranje. Kako naj bi vzdržale dnuinarke in deklice pritisku vsemogočih potujčenih gospodarjev. Prav v prej imenovanih šolskih okoliših je najbolj kruto divjal proti slehernemu kulturnemu delovanju mogočni Heimatschutz, čigar tolpe so organizirano napadale zavedne koroške Slovence in motile vsako kulturno prireditev. In vendar je ustvarjal tudi v teh krajih slovenski živelj. V Grebinju so Slovenci pod vodstvom še živečega Hanina zaigrali Miklovo Zalo. 60 igralcev so

zbobnali skupaj, navkljub vsemu terorju Heimatschutza. Leta pozneje opazujeta z nekega hriba Grebinj in njegovo okolico kmet Gradišnik in Karel Prušnik — Gašper. In Gradišnik priča o sistemu gospodarskega zatiranja ter izrivanja. Mogočni kmečki domovi so že v rokah mladih gospodarjev, ki so šli skozi koroške strokovne kmetijske šole, postali Nemcem prijazni Slovenci in bili nagrajeni z raznimi subvencijami. O tem seveda uradni dopisi ne govorijo. Razkrinkajo pa marsikaj. Tako tudi ves pritisk ob ljudskem štetju 7. marca 1923 ko so ugotovili le še 39.292 Slovencev, medtem ko deželni glavar Gröger v dopisu z dne 18. aprila 1922 na ministrstvo za notranje zadeve in prosveto govori še o 65.000 Slovencev v jezikovno mešanih krajih Koroške. Kam naj bi v času niti enega leta izginilo 25.708 Slovencev?

Kako je orisal anonimni zaveden Slovenec kratek in jasen nemški recept za koroške »vindišarje« Slovence — in vlogo utrakvistične šole; takole piše zveznemu kanclerju Seiplu: šola, zadušljiva kot zadruga iz pasje kože, mora objvati vrat Slovenca dokler ne zaduši poslednje materine besede v njegovem srcu.

Zusammenfassung

ERNEUERUNGSVERSUCHE DES SLOWENISCHEN SCHULWESENS IN KÄRNTEN IN DEN ZWANZIGERJAHREN UNSERES JAHRHUNDERTS

Sofort nach dem Plebiszit unternahm der Slowenische Schulverein den Versuch, in St. Jakob (Šentjakob) und in St. Ruprecht bei Völkermarkt (Sentrupert pri Velikovcu) zwei private Volksschulen mit slowenischer Unterrichtssprache einzurichten. Die Kärntner Schulbehörden zögerten die Erledigung der entsprechenden Ansuchen hinaus. Inzwischen wurde die Entscheidung auf politischer Ebene getroffen. Auf Grund einer Vereinbarung der Landesparteien, die nach langen Verhandlungen zustande gekommen war, wurden praktisch neue utraquistische Schulen geschaffen und als slowenische bezeichnet. In der Folge wandte sich der Slowenische Schulverein mit einer Beschwerde an den Völkerbund. Die Kärntner behörden sprachen sich gegen private slowenische Volksschulen aus und erblickten in ihnen Zentren irredentistischer Bestrebungen. Dieser Ansicht schloß sich auch Bundeskanzler Seipel an. Anfangs versuchten Wiener Stellen, so das Unterrichtsamt, um eine Lösung der Angelegenheit. Der Slowenische Schulverein war jedoch zu schwach, um seinen Forderungen genügend Druck zu verleihen. Die langsamen Maßnahmen der Kärntner Schulbehörden kann man als Alibimaßnahmen charakterisieren, die zur Zermürbung des Schulvereines führen sollten.